

Hatos Pál:

Az elétkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története
 Budapest, Jaffa Kiadó, 2018. p. 486.

Hatos Pál történész (dékán, Kaposvári Egyetem – intézetvezető, Nemzeti Közzolgálati Egyetem) az 1918. évi magyarországi összeomlás centenáriuma alkalmából fontos könyvet tett közzé. Művének vezérgondolata, hogy a modern magyar történelem 1918. október 31-én kezdődik, mivel ami Tisza István gróf meggyilkolása előtt történt, „már múlttá lett, a történelemlkönyvekre tartozik. Mindaz azonban, ami a Károlyi Mihály nevével fémjelzett forradalom kitörésével elkezdődött, máig sem jutott nyugvópontra az emlékezetben”. (9.) Természetesen sok igazság van ebben a gondolatban, magam azonban úgy vélem, hogy sokkal inkább arról van szó: nem telt még el elég idő az összeomlás óta. Az első világháborúval kapcsolatos előadásaim szinte mindegyikén előkerül az 1914. évi júliusi válság kérdésköre, vagyis, hogy elhárítható lett-e volna a Magyar Királyság részvétele ebben a konfliktusban. Hasonlóan súlyos viták övezték az 1848/49-es szabadságharcot (pl. a Görgei-kérdés), vagy magát az 1867. évi kiegyezést is, ezek azonban valódi megoldás nélkül egyszerűen érdektelenné váltak – az időbeli távolság, valamint az újabb nemzedékek közönye végett. Meggyőződésem, hogy ugyanez a sors vár 1918/19-re is a következő évtizedekben.

Hatos bevezetésében sok értékes gondolatot fogalmazott meg – lényegében történészi *ars poeticát* olvashatunk. „A történész »fordított próféta«: a végeredmény ismeretében írja meg a történelmet úgy, mintha az lejátszatlan, variációkkal teli játszma lenne. Én sem teszem másként. [...] Igazságtevés helyett tehát arra törekszem, hogy a kortárs források zavarba ejtő sokrétű és sokszor ellentmondásos leírásait szembekísérve kísérem végig az őszirózsás forradalom egyre anarchikusabb történetét egészen az 1919. március 21-i kommunista hatalomátvételig.” Megjegyzem ugyanakkor, hogy hazánkban a jelen kor történészeinek feladata kellene, hogy legyen az „igazságtevés” is. 1945 és 1990 között döntő mértékben nem állt rendelkezésre a lehetőség, hogy objektív értékítéletek szülessenek – és ahogy maga a szerző is elismeri, az oktoberista rendszer-átváltoztatást is erős ideológiai töltet mellett kellett értelmezni.

A kötet első fejezete *Az összeomlás társadalma* címet viseli. Hatos érzékletesen és jól foglalja össze az összeomlás társadalmi hátterét. Különösen jól sikerült a szociális kérdés, majd válság bemutatása – szerzőnk joggal állapítja meg, hogy a „bolsevizmusnak Leninnél is nagyobb kerítője volt a [...] nyomor”. Mindez azonban nem befolyásolja azt a tényt, hogy a könyv vezérfejezete kifejezetten osztályszemlélet alapján

lett megírva, másként fogalmazva: Hatos marxista jellegű megközelítéssel élt a kérdés feltárása során.

A *Hogyan lett vége?* című második fejezet 1918 szeptemberétől az őszirózsás forradalomig követi nyomon az eseményeket. A szerző Tisza István délszláv körútjával veszi fel az események fonalát, amelyet – átvéve az októbrista mozgalom *korabeli* véleményét – leckéztetésként fog fel a bécsi udvar részéről. Valójában IV. Károly ténylegesen bízott benne, hogy a vaskezű ex-kormányfő rendet tud tenni a kialakuló, nehéz délszláv helyzetben.

Hatos alapvetően félreérti IV. Károly október 16-án kiadott manifesztumát. Ahogy maga is helyesen írja az föderalizálta a birodalom osztrák felét. Mindez azonban *eo ipso* nem jelentette a dualizmus végét – ezt már a magyar politikai elit látta bele az eseményekbe, és még kevésbé jelentette „Magyarország szuverén hatalommá válását”.

Fontos és jó része a fejezetnek annak bemutatása, hogy milyen várakozások, remények voltak a társadalomban az első világháború befejezésével kapcsolatban. Hatos idézi és „álmodozásként” értékeli Klebelsberg Kuno 1918 nyarán megfogalmazott véleményét, aki úgy vélte: a magyarok fogják ellenőrizni a Fekete-tenger felé irányuló kereskedelmi utakat (86.). A korszakban ugyanakkor ezek az elképzelések nem voltak irracionálisok, sőt sokkal „vadabb” üzletelések is zajlottak: 1918 augusztusában a központi hatalmak vezetése már azon vitatkozott, hogy mi lesz a Baku környéki kőolajmezők sorsa – lévén, katonai erővel közelítették meg a területet.

A harmadik fejezet a kötet főcímét – *Az elátkozott köztársaság* – viseli. Ebben megismerhetjük a Károlyi-kormány tagjait, személyi ambícióit. Igen érdekes rész a szabadkőművesség és az őszirózsás forradalom kapcsolódási pontjait bemutató alfejezet. Itt is azonban merész állítások egész sorával találkozunk, pl. „A »szabadkőműves destrukcióról« szóló mítosz már száz évvel is széles körben elterjedt volt”. (153.) Mivel Hatos is elismeri, hogy a Károlyi-féle rendszerváltoztatásban jelentős szerepet játszott a hazai szabadkőművesség, emlékeztetnék arra a tényre, hogy a rendszer rövid időn belül egy több mint kilencszáz éve fennálló államformát törölt el, nem beszélve az egyházak ellen való fellépésről, vagy az állam és egyház szétválasztásának drasztikus erőltetéséről.

Nagyon informatív rész a magyar vidék 1918 novemberi parasztfelkelését bemutató alfejezet: különlegesen tanulságos a vidéki antiszemita következményeinek feltárása.

Az egyik legneuralgikusabb rész a hadsereg leszerelésével foglalkozó következő egység. Itt megint a Károlyi-rendszert felmentő narratívával találkozunk. „Mielőtt azonban az egész felfordulást a Károlyi-kormány

nyakába varrnánk, érdemes felidézni, hogy a harcterekről megindult katonaság első hullámai már november 1-jét megelőzően Magyarországon voltak” – olvashatjuk (188). Forráshivatkozást itt nem találunk, de a szerző alapvetően összemossa a frontra induló menetalakulatokat a fronton harcolókkal. A korabeli katonai források október 28-át jelölik meg a tömeges dezertálás határnapként, amikor az olaszok négy nap után áttörték a piavei arcvonalat, de ekkor még mindig a háterszágból érkező alakulatok tagadták meg az engedelmességet. Az arcvonalat magyar katonák tömegesen csak november 1-jén kezdték elhagyni, miután megérkezett Linder azonnali fegyverletételi parancsa. Ez utóbbit Hatos úgy értékeli, hogy csak felgyorsította az elkerülhetetlent: a megvert és kifáradt, hazafelé tartó hadsereg felbomlását. Ám – ellentétben a könyvben olvashatókkal – Linder korántsem pánikhangulatban közölte a Hadsereg-főparancsnoksággal, hogy a magyar csapatok hazavezénylését követeli. Tehát *nem* fegyverletételi parancsról volt szó, hanem arról, hogy ezek az alakulatok hagyják el a délnyugati hadszínteret! Trén vagy vonat hiányában átlagban amúgy is 8–10 napot vett igénybe a hazatérés. Miközben az egész könyv a mítoszrombolásokról szól(na), Hatos is megemlékezik arról a meséről, miszerint az AOK tudatosan akarta hadifogságba ejteni több százezer katonáját:¹ ez része volt a Károlyt érintő karaktergyilkosságoknak, vagyis az antant által szponzorált hazugsággyárnak.

Fontos és egyik legjobb része a könyvnek a népköztársaság kikiáltásának előkészítése, a magyar republikanizmus előzményeinek bemutatása. Mindemellett a szerző interpretációja alapján az a képzet alakulhat ki az olvasóban államforma-váltást érintően, hogy azt csak az 1918 november eleji nemzetközi események indukálták, miközben a Károlyi-rendszer főbb tagjai már jóval a háború előtt a régi állam lebontásáról beszéltek, ami bajosan lett volna elképzelhető a királyság fenntartásával.

A negyedik fejezet a Károlyi-rendszer külpolitikáját mutatja be. E területen is számos ponton találunk nem kellően kiérlelt állításokat. A padovai fegyverszünettel kapcsolatban a szerző kijelenti, hogy abban „kizárólag az olasz frontszakasz vonatkozásában állapítottak meg demarkációs vonalat” (271.), miközben a dokumentum harmadik pontja kimondta, hogy a Monarchiának a háború folyamán megszerzett területekről kell kivonulnia (más szóval: az 1914. évi határookra kell visszavonulnia). Ez alól tettek kivételt a délnyugati és a nyugat-balkáni arcvonalon, ahol a dualista állam egyes részeinek (pl. Dél-Tirol és Dalmácia) megszállását foglalták írásba. Szintén problémás Hatos azon meglátása,

¹ Legújabbban ennek cáfolatára lásd: Manfred Rauchensteiner: *Az első világháború és a Habsburg Monarchia bukása*. Budapest, Zrinyi, 2017. 813.

amely szerint Károlyi nem tudta, hogy az amerikai közvélemény győztes békét kíván – szemben a wilsoni elvekkel (294.) A valóságban a magyar kormányfőnek már legalább október közepe óta tudnia kellett volna – hiszen publikálták is –, hogy az USA már nem tekinti érvényesnek a wilsoni 14 pontot, legalábbis ezt írták Károlynak, amikor a monarcha október elején a január 8-i Wilson dekrétum elfogadásával kívánta megkezdeni a béketárgyalásokat. Megjegyzendő továbbá, hogy magát a manifesztumot is az amerikai elnök 10. pontjára válaszolva tette közzé balsorsú uralkodónk.

Az ötödik fejezet a népköztársaság 1919-es időszakát tekinti át március 21-ig. E rész korrekt összefoglalást ad az ekkori politikai viszonyokról, a földkérdésről, végül pedig a bolsevik előretörésről és hatalomátvételtől. Ez esetben Hatos el merete végezni azt dekonstruktív munkát, amit a Népköztársaság esetében nem tett meg: vagyis a szélsőbaloldali történelmi narratíva feloldását. Mindenesetre – az általa is bemutatott tények ellenére – e könyvben is kérdés marad, hogy „terheli-e felelősség »a magyar október« főszereplőit a »vörös március« bekövetkeztében”. (413.)

A kötet epilógus, egyben hatodik fejezete „az őszirózsás forradalom tövises emlékezetét” foglalja össze. A kötet egyik záró sorában ezt olvashatjuk: „Ma, a baloldali (és liberális) mítoszok mély válságának idején csábító lenne a forradalom »heroikus lényegének« és »romantikus optimizmusának« kritikáját elvégezni. Mégsem tettem. Mítoszok helyébe csak mítoszok léphetnek”. (424.) Recenzióm olvasója az eddigiek alapján sejtheti, miért tartom problematikusnak ezt az állítást.

Hatos néhány helyen hadilábon áll a katonai rendfokozatokkal. Így lesz Hentziből tábornagy (!) (232.), Kövess Hermannból altábornagy. August von Mackensen pedig egy helyen – a német haderőben nem is létező – táborszernagy. Igaz, utóbbi esetben csak Ormos Mária 1983. évi hibája él tovább, amelyre magam is felhívtam már a figyelmet,² a jelek alapján mindhiába. A német tábornagy internálásának történetében szintén pontatlan a szerző: hiszen Károlyiék nem Mackensen december végi francia fogságba ejtésével (328.), hanem december 16-i ferencvárosi internálásával követték el árulást – az ügyet tehát nem lehet kizárólag a franciákra kenni.

Súlyosabb probléma az, hogy Hatos több ponton hivatásaitikai szempontból szűrkezónába téved: jelesül nem korrekten hivatkozik szinte szó szerint átvett szövegrészekre. Eklatáns példája ennek a 286. oldalon előjövő „eset”: itt Hatos szó szerint nyolc sort átvett Székely Vera: A polgár

² Ligeti Dávid: Mackensen az I. világháborúban. <http://real.mtak.hu/55419/> (2019-09-15).

demokratikus köztársaság és a Tanácsköztársaság külképviseleteinek iratanyaga az Országos Levéltárban című, 1969-ben megjelent tanulmányból. Idézőjelet azonban hiába keres a Tisztelt Olvasó... Szerzőnk egyedül arra hivatkozhat, hogy az eredetiben „likvidáló k. u. k. közös konzulátusok” kifejezés helyett a monográfiában „császári és királyi közös konzulátust” olvashatunk, de ez elég gyenge védekezési alapot kínál. Természetesen egy ekkora volumenű munka során jól jön a „Ctrl-C Ctrl-V” alkalmazása, azonban erről a tényről illik a tájékoztatni a kötet célközönségét.

Több recenzens felhívta rá a figyelmet, és magam sem teszek másként: sajnálatos módon a máskülönben igen bőséges forrás- és szakirodalmi hivatkozás a végjegyzetelés, de még inkább az irodalomjegyzék hiánya miatt nehezen áttekinthető és visszakereshető. Nem lenne szabad a kiadónak kompromisszumot kötni ebben a kérdésben, hiszen a mű *tudományos* értékét csökkenti, ha inkább esszészerűen lehet követni a szerzői gondolatmenetet. Hatos igen jó, de egy tudományos szakmunkához képest némileg idegen stílussal ír: vélhetően már egy 21. századi új történetírói narratívát is meghonosítva, illetve adaptálva ezzel. Mindennek megfelelően nemcsak a források feldolgozásánál, hanem magának a kötet szövegének megfogalmazásánál is érezzük a szerző (szép)irodalmi érdeklődését, műveltségét – ezzel együtt sokszor elmosódnak a határok egy tudományos értekezés és egy esszé között. Így pl. *per definitionem* nem beszélhetünk a közös hadsereg honvédjeiről (20.)

Hátravan még, hogy Hatos Pál könyvét a magyar historiográfiában elhelyezzük. Recenziómban több ponton utaltam rá, hogy bár a szerző érti és érzékeli az októbrista fordulat 141 napjának hamis értékeléseit, mégsem korrigálja kellő mértékben az ezekre rakódott „bolsevik nemespenészt”. Más szavakkal tehát szinte kizárólag az ellenforradalmi narratíva kritikáját találjuk meg a könyvben. Hatos Pál például nem szakít az erősen marxista töltetű „polgári demokratikus forradalom” fogalommal, illetve erősen érződik írásán az osztályszemléletű történetírás hatása. Hasonlóan látom az I. világháború hatásának elemzését is: ezt Hatos döntően az első fejezet *társadalomtörténeti* megközelítésével végzi el, amely bár divatos műfaj ma is, a hazai történetírásban mégis az 1945 utáni idöket idézi fel. Ebben a kérdésben is *in medias res* érkezünk el 1918 őszéhez: maga a világegés inkább tehát a kötet tárgyához inkább szcénaként, semmint okként jelenik meg. Nagyon súlyos *belpolitikai* előzmények lényegében nem kerülnek említésre: így a piavei offenzívát követő képviselőházi és közéleti viták, Károly amnesztiarendeleete és reformjai, az önálló magyar nemzeti haderő felállítására vonatkozó uralkodói szándék 1918 januárjában – és ezt a sort hosszan folytathatnánk.

A máskülönben jól feltárt földkérdés tárgyalásánál nem érzem precíz fogalomhasználatnak „a földesúri nagybirtok” kifejezés használatát 1918 őszével összefüggésben (30.) – ez egyszerűen negligálja az 1848-ban végrehajtott jobbágyfelszabadítást. Marxista töltetűnek érzem, hogy szerzőnk megállapítja: „a történelmi osztályok diszkurzív dominanciája szinte kínai falat állított fel minden skandináv mintájú demokratikus politika elé” (32.) Bár külön alfejezetet nem szentelt a témának, a kötetben is több helyen előkerül az antiszemitizmus problematikája. A dualizmus értékelésénél olvashatjuk, hogy a munkásmozgalomban sok zsidó töltött be meghatározó szerepet, akiknek „helyzetértékelésükben, politikai választásaikban bizonyosan közrejátszott az a »láthatatlan sárga csillag«, amely még a dualizmus békés évtizedeit is átszötte rejtett, mérgező vízereivel” (45). Ezt az állítását Hatos Vincze László kolozsvári szociáldemokrata vezető soraival illusztrálja: „Szította bennem a tüzet – nincs miért tagadjam! – az újhelyi vármegyeházán deresre húzott nagyapám fülembe csengő jajgatása, és kergetett zsidó őseimnek káprázó sárga foltja is”. (45.) Ám a dualizmus ebben a tekintetben kiállta az idők próbáját, mivel a rendszer nem kergette a zsidóságot, mi több az antiszemita hullámokat rendre le is szerelte. (Ezt egyébként több más helyen maga Hatos is elismeri, pl. Wekerle 1918. szeptember végi intézkedéseire utalva, amelyben a kormányfő az antiszemita mozgalmak „csírájában leendő elfojtására” utasítja a főispánokat, 82.) Félve jegyzem meg továbbá, hogy Vincze nagyapját sem a Monarchia idején húzták deresre... Hasonlóan merész állításnak tartom, hogy a világháború idején a „dzsentrí jecesezési pontja az antiszemitizmus lett”. (71.)

Pontatlan Hatos azon állítása, hogy „a hazafias közvélemény nem jelentéktelen része neheztelt az arrogáns Mackensen-hadseregére, akik Erdély visszafoglaláskor raboltak”, minthogy Mackensen erői 1916-ban Dobrudzsában harcoltak, és az Erdélyben küzdő német erőket Erich von Falkenhayn irányította (118).

Mindent egybevetve kötet műfaja leginkább egy ókori kommentárra emlékeztet: a szerző imponáló ismeretanyagra építve ad újabb és újabb szempontokat könyve tárgyához, ezeket azonban nem fűzi fel egy összefüggő ívre, és valamennyire *ad hoc* témaválasztást lehet érezni. Mester-narratívája, hogy az összeomlás elkerülhetetlen volt, amely alapvetően a dualista állam retrográd, avítt szerkezetére vezethető vissza. Hatos nagyon negatív képet alakít ki az Osztrák–Magyar Monarchiáról annak ellenére is, hogy történelmünk egyik legsikeresebb korszakáról van szó – álláspontja ezen a téren sajátos módon épp az ellenforradalmi rendszer narratívájára rimel. „Bűnök és bűnös ideológiák között a kronológiai elsőbbség nem dönthet” – fogalmaz egy helyen (325.), amely bár ismét

védhető gondolat, mégis súlyos kétségeket vet fel 1918 őszével kapcsolatban. Ám ennek fényében nem meglepő Tormay Cécile *Bujdosó könyvének* „gyűlöletprózaaként” való értékelése, amely többször előkerül a kötetben.

Miközben Lukachich Gézáról csak mint „keménykezű” tábornokról olvashatunk, addig szerzőnk Linder Bélát „derék katonaként” jellemzi (150.). Meg kívánom jegyezni, hogy Lukachich is három frontot járt meg a háború folyamán – bárói címét pedig a Katonai Mária Terézia Rend révén nyerte el – ideje lenne, hogy ne csak 1918 október végének blendéjén keresztül – vagyis a marxista kánon alapján mutassuk be őt.

Hatos művét végigkísérik az allúziók, frappáns megjegyzések, amelyek nagymértékben növelik művének olvashatóságát, ugyanakkor nem mindig a legszerencsésebbek. Ilyen pl. a munkásegyletek és a katolikus legényegyletek – néhány külsődleges szempont alapján való összevetése (48.). Hatos igen pozitívan ír a baloldali polgárosodás 1900 és 1918 közötti időszakáról, de nem említi, hogy maga a szociáldemokrácia hiteltelenítette ezeket a vívmányokat, amikor mind 1919-ben, mind 1948-ban a bolsevik típusú állam megteremtése mellett tette le a garast. Stürgkh osztrák miniszterelnök meggyilkolása kapcsán megemlíti, hogy a gyilkost Friedrich Adlert nem végezték ki, mivel „egy liberális birodalomnak több stílusa volt” (90.) Legalább ezen a ponton említhette volna a folyamatban a IV. Károly által kibocsátott 1917. évi amnesztia hatását. Vagy: „Kiábrándult (ma divatos szóval kifejezéssel szólva: traumatizált) katonák nélkül sehol sem lett volna erőszakos az összeomlás Közép-Európában.” Ezt a sort hosszan lehetne folytatni.

Másfelől azonban műve feltételezi az olvasóról, hogy birtokában van a korszakról szóló legalaposabb ismereteknek. Amikor pl. Károlyi politikai pályáját összegzi (117.), említésre kerül a „német hírszerzés kudarcba fulladt kompromittálási kísérlete”, ahhoz azonban, hogy tudjuk, miről is van szó (Konsten-ügy), már ismerni kell a grófról készült hagiográfiát. Hatos Lovászy Márton hírhedt, Antantbarátok vagyunk! Kijelentésével kapcsolatban átvette Hatvany Lajos – a trianoni katasztrófa ismeretében tett – interpretációját, vagyis hogy a függetlenségiéket azt remélték, hogy e kijelentés néhány vármegyét megtart nekünk (119.) Garami Ernő jellemzése kapcsán ezt olvashatjuk: „Marxista volt és demokrata” – egy igazi oximoron (130.) Egy más helyen – igaz az eredetiben is idézőjellel ellátva olvashatjuk – a „demokratikus diktatúra” jelzőt progresszív I. Népköztársaságunk jellemzése kapcsán. Hasonlóképpen szerencsétlennek tartom ifj. Andrásst a „reakciós após” jelzővel „kitüntetni” (175.), vagy „papi proletariátusról” beszélni (179.) A haderő tudatos leépítése, lezüllesztése a kötetben a sejtelmes „a hadsereg antimilitarista

forradalmát (sic!) a katonatanácsok intézményének és az ún. »bizalmi férfiaknak« a rendszere teljesítette be» kifejezéssel szerepel (318.). Teljesen hamis értékelésnek tartom gróf Károlyi József bizalmatlansági indítványának, majd az abból fakadó 1919 február eleji székesfehérvári eseményeknek – „kuruckodó municipiális lázadásként” való interpretálását.

A november 16-i népköztársasági kikiáltásnál Hatos a két évvel korábbi budai királykoronázással veti egybe a ceremóniát, megállapítva, hogy „a kosztiüm és a díszlet teljesen más volt. Nem Bánffy Miklós tervezte, historizáló színpadiassággal, hanem [...] Kernstok Károly puritán módon.” (248.) A kortársak 1916-ban rendre kiemelték, hogy a koronázás kifejezetten puritán módon lett megszervezve – eleve csak fél napig tartott a többnapos 1867. évi ceremónia-sorozathoz képest, így igazságtalannak érzem Hatos hasonlatát. Sokkal inkább úgy fogalmaznék, hogy az államforma-váltásból következett a népköztársasági puritánság, vagyis az új rendszer egyszerűen ünnepelni is elfelejtett.

A kötetben kirajzolódó Tisza-kép – összhangban a mai mainstream magyar historiográfiával – meglehetősen negatív: alapvetően egy retrográd, akarnok politikus képe rajzolódik ki sorokból, aki még arra sem volt képes, hogy „kivételes akaraterővel képviselt politikája mellé *magyar* közvéleményt” teremtsen. A szerző megjegyzi azt is: „Parlamentari többsége a magyar lakosság alig 2 százalékának bizalmán alapult”. (66.) Bár a szerző *itt* nem említi, én megteszem, hogy Károlyi-rendszere a magyar lakosság nulla százalékának bizalmán alapult – lévén elmaradt a választási legitimitáció. (A későbbiekben a választás hiányát Hatos „korlátozott demokráciaként” jellemzi, amely jelző megint egy sajátos szókapcsolatnak tűnik). (249.) A Tisza-gyilkosságot bemutató rész elején – az alábbi, Berzeviczy Albert-idezetet olvashatjuk: „A mi szerencsétlenségünkhöz tartozik az, hogy legkiválóbb elméink aránylag mindig csak igen keveset használhatnak a hazának.” (215.) A történész idézi Szabó Ervint, aki Tiszában az egész szenvedő és vérző emberiség szimbólumát látta. (90.) Szabót egyébként „az életmódjában puritán polgár, a Ménesi út szolid úri környékének lakója, valamint a legképzettebb marxista”, további „a forradalmi szocializmus magyar apostola” epitheton ornansokkal tünteti ki szerzőnk. Ezzel nolens volens a FSZK nevének megtartása mellett teszi le a garast, amelynek tarthatatlanságára épp a Pesti Srácok mutatott rá több ízben. Bizarrnak érzem továbbá, hogy Szabóról hosszabban olvashatunk e kötetben, mint pl. IV. Károlyról, vagy József Ágost királyi hercegről...

E tendenciák mentén Károlyi Mihály alapvetően pozitív figuraként jelenik meg a kötetben, sőt nem egy helyen szinte hérosszá nemesedik.

„Károlyi megkísérelte egy dekomponált államban az államhatalom megszervezését” (162.) írja szerzőnk, miközben Károlyinak döntő szerepe volt a késő dualista állam „dekomponálásában”, valamint abban, hogy a király őt nevezze ki kormányfővé. Elképzelhető, hogy a kötet jellegéből fakadó adottság ragadta el a szerzőt – a kortársak körében valóban kibontakozott egyfajta Károlyi-kultusz – e pozitív értékelésben, mégis legalább a kötet epilógusában említeni kellett volna, hogy Károlyi a trianoni katasztrófa ismeretében sem határolódott el balsikerű 1918 őszi politikájától. A gróf nárcizmusát „némileg” háttérbe helyezve, egy olyan miniszterelnök portréja rajzolódik ki a kötet lapjairól, aki tantalozó kínokat váltalt – szinte akarata ellenére –, hogy egy *demokratikus* Magyarországot építsen fel. Egy más helyen Hatos így fogalmaz a gróffal kapcsolatban: „Ugyanaz a nagyúri becsületesség vezette akkor amikor [...] Bethlen Istvánt is meghívta, hiszen meggyőződése volt, hogy ha az ő pacifista harca elbukna, a reakció képviselői a nemzet szükséges tartalékai lehetnek.” (368.) Erősen vitatható Hatos azon kijelentése, hogy Károlyi csak 1947. évi párizsi nagyköveti kinevezésével vált volna kommunista társutassá (422.) – ez *legkésőbb* már a harmincas évekre bekövetkezett, ahogy azt maga is elismeri a sztálini csiszka idején.

Sok esetben vitatkozni lehet a források helyes értelmezése tárgyában. Az október 31-i történésekkel kapcsolatban Hatos megemlíti az egyik kortárs cikket, amely szerint: „A katonák mindenkit megállítanak az utcán és megkérdezik, hogy békepárti-e, és ha nem felel, agyonlövik”. Ezt Hatos rémhírként aposztrofálja, miközben néhány sorral lejjebb beszámol egy konkrét esetről, amikor egy huszár-főhadnagyot agyonlőttek, miután nem volt hajlandó K-betűs sapkajelvényét eltávolítani és az őrszót a helyére tűzni (168.).

Hatos spontánnak ítéli meg a nemzeti és katonatanácsok létrejöttét (178.), pedig utóbbiak létrejöttében a szovjet-orosz minta érvényesült. Mindent egybevetve a felbomlás elkerülhetetlenségében Hatos gyakorlatilag egy-egy az egyben átveszi a marxista történetírás – determinista – tradícióit, vagyis, hogy a folyamat elkerülhetetlen és megállíthatatlan volt, abban a Károlyi-rendszer lényeges szerepet nem játszott. Ebből az elemzésből talán egyedül Pogány Józsefet veszi ki szerzőnk, amikor így fogalmaz: „mindenütt a »láthatatlan ellenforradalmat« kereste” (324–325.) Meg kívánom jegyezni, hogy az ellenforradalom mániákus keresése messze nem Pogányra korlátozódott, hanem a rendszer lényegét, velejét alkotta. Az ország több mint felének néhány hét alatt bekövetkező megszállását nem a pacifista kormány, hanem annak számlájára írja, hogy az érintett területek magyar lakossága csak várta a védelmet, de érte nem tett semmit (213–214.) Valahol nagyon szomorú, hogy Hatos exku-

zál a „Felvidék” szó használata miatt: „A Felvidék szó használatának fogalmi problematikájával és a hozzá kapcsolódó nemzeti, politikai érzékenységgel tisztában vagyok, [...] mégis, mivel a legtöbb korabeli forrás így használja, én is megmaradok ennél.” (428–429.)

Mint a recenzió elején már idéztem, Hatos könyvében a forrásoknál alapvetően a kortárs visszaemlékezések dominálnak. Értelemszerűen azonban önmagukban ezekre nem lehet támaszkodni, így számos levéltári- és szekunder szakirodalmi forrás is a mű alapjául szolgált. Legfőbb hiányosságnak azt érzem, hogy a szerző – követve hazai szakmai hagyományainkat – nem helyezte el kellőképpen az összeomlás körülményeit a Monarchia keretében. Így a korszakra vonatkozó német szakirodalom csak nagyon sporadikusan jelenik meg, és pl. az időközben magyar nyelven is megjelent Manfred Rauchensteiner alapmonográfiát sem használja fel.

Minden kritikai megjegyzés – és számos forrás gyökeresen eltérő értelmezése – ellenére *Az elátkozott köztársaság* értékes munka, amely a korszak iránt érdeklődők számára fontos új szempontokat kínál múltunk e vészterhes fejezetének jobb megértéséhez. A Jaffa Kiadó a kötet hátoldalán így ajánlja a kötetet: „Egy bizonyos: ha évtizedek múltán valamely diák a tanárától azt kérdezi, mit olvasson 1918-ról, a válasz az lesz: Olvassa Hatost!” Ehhez a „némiképp” elbizakodott mondat teljesüléséhez a monográfia annak teljes átdolgozása, újragondolása lenne szükséges. Ez a könyv ebben a formában ugyanis nem más, mint az 1989 előtti nézetek immár PC – értsd: balliberális – inerciarendszerben való transzformálása. Mindez persze nem váratlan fejlemény abban az országban, ahol még 2019/2020-ban is részben elavult, materialista, determinista szemlélettel tanítunk történelmet mind a köz- mind a felsőoktatásban. Mindent egybevetve: ha ez a könyv ebben a formában válik magisztrális alapmunkává, az nem lesz más, mint a magyar történettudomány újabb deprofesszionizációs időszakának mérföldköve.

Ligeti Dávid